

Overzicht van de Nederlandse literatuur van 1550 tot 1880

**door
Patrick Vanhoucke**

**Graduaat Bibliotheekwezen en
Documentaire Informatiekunde
Pestalozzistraat 7
B-2020 Antwerpen**

**Academiejaar: 1997-1998
Vak: Inleiding tot de geschiedenis
der Nederlandse letterkunde
Docent: Camiel Van Reeth**

Overzicht van de Nederlandse literatuur van 1550 tot 1880

“...waarom niet teruggekeerd tot de vitale tradities van onze literatuur, dat wil zeggen Reinaert, Bredero, Focquenbroch, Wolff en Deken, Multatuli, Gorter, Couperus, Lucebert en Jan Cremer? Waarom de klassieken niet betrokken in een leeswijze die niet minder kritisch is... de canon [bevat] immers tal van teksten die gebruikt kunnen worden ter stimulering van een leeswijze die ingaat tegen bestaande machtsverhoudingen in verleden en heden.” (Jaap Goedegebuure, “Te lui om te lezen?”, 1989)

“Het literatuuronderwijs beoogt het vormen van competente en kritische lezers. En hoe complex het ook is om die competentie precies te omschrijven, toch is er een consensus gegroeid over het feit dat kennis van de canon er een essentieel onderdeel van is. Wie lichtvaardig omspringt met het doorgeven van die canon, raakt dus aan de elementaire bouwstenen van de literaire competentie. En zo komt dan ook het doorgeven van een literaire traditie in gevaar en wordt een belangrijk kennisgebied – de literatuur – bedreigd.” (Will van Peer en Ronald Soetaert, “De literaire canon in het onderwijs”, 1993)

Geraadpleegde bronnen voor het overzicht van auteurs en hun belangrijkste werken:

KALFF, G.

Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde / door G. Kalff. - Groningen : Wolters, 1906-1912. - 7 dln.

TE WINKEL, J.

De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde / door J. te Winkel. - 2e dr. - Haarlem : F. Bohn, 1923-1927. - 7 dln.

LISSENS, R.F.

De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden / R.F. Lissens. - 4e herz. dr. - Brussel : Elsevier, 1967. - 352 p., [16] p.pl.

KNUVELDER, G.P.M.

Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde / Gerard P.M. Knuvelder. - 5e geh. herz. dr. - 's Hertogenbosch : Malmberg, 1970-1977. - 4 dln. - ISBN 90-208-0241-0.

KNUVELDER, G.P.M.

Beknopt handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde / G.P.M. Knuvelder. - 10e geh. herz. dr. - Den Bosch : Malmberg, 1982. - [8], 594 p. - ISBN 90-208-4963-8.

DE SCHUTTER, Freddy

Het verhaal van de Nederlandse literatuur / door Freddy De Schutter. - Kapellen : DNB, 1992-3 dln. - Deel 3 nog te verschijnen. - ISBN 90-289-1785-3.

Benoeming van en indeling in perioden:

Als basis voor mijn chronologische indeling in perioden en de benoeming ervan dienden het “Beknopt handboek” van Knuvelder en “Het verhaal” van De Schutter. Zij zijn de jongste twee van mijn geraadpleegde bronnen en staan dus ver genoeg van de feiten en de eventuele modieuze tendensen af om ‘objectief’ genoeg te zijn.

Terwijl Knuvelder eerder abstracte (of kunstmatige, zo men wil) benamingen van tijdvakken hanteert (zeker voor de perioden na de renaissance) en daarnaast vrij precieze jaartallen voor de chronologie (bijvoorbeeld: “Moderne letterkunde (1766-1960). Eerste tijdvak (1766-1825). Tweede periode (1805-1825).”), maakt De Schutter gebruik van de meer vertrouwde benamingen voor de verschillende perioden (bijvoorbeeld: “Romantiek”) zonder zich daarbij ogenschijnlijk om precieze jaartallen te bekommeren.

Beide indelingen lopen – wat de bespreking van de auteurs en hun werken betreft – niet volledig, maar wel in grote mate parallel. De verwaarloosbare onderlinge verschillen leverden bij het opstellen van mijn eigen indeling – die de chronologie van Knuvelder zo goed als volledig volgt en nauwelijks van de nomenclatuur van De Schutter afwijkt – echter geen onoverkomelijke moeilijkheden op. Slechts af en toe moest ik mij het hoofd erover breken of ik een auteur nu bij deze of gene periode of stroming zou indelen. Of in deze precaire gevallen de beslissing geslaagd genoemd kan worden, laat ik aan het oordeel van de doorwinterde lezer over.

Knuvelder (‘Beknopt handboek’)

RENAISSANCE (1567-1669)
EERSTE TIJDVAK (1567-1605)
TWEEDE TIJDVAK (1605-1669)
EERSTE PERIODE (1605-1647)
TWEEDE PERIODE (1647-1669)
ACHTTTIENDE EEUW (1669-1766)
EERSTE TIJDVAK (1669-1740)
TWEEDE TIJDVAK (1740-1766)
MODERNE LETTERKUNDE (1766-1960)
EERSTE TIJDVAK (1766-1825)
EERSTE PERIODE (1766-1805)
TWEEDE PERIODE (1805-1825)
TWEEDE TIJDVAK (1825-1875)
EERSTE PERIODE (1825-1850)
TWEEDE PERIODE (1850-1875)

De Schutter (‘Het verhaal’)

RENAISSANCE EN BAROK
VROEGE RENAISSANCE

RENAISSANCE
BAROK
CLASSICISME EN VERLICHTING

PREROMANTIEK
ROMANTIEK

REALISME

Vanhoucke

ca. 1550-1605	VROEGE RENAISSANCE
1605-1647	RENAISSANCE
1647-1669	BAROK
1669-1766	CLASSICISME EN VERLICHTING
1766-1825	PREROMANTIEK
1825-1850	ROMANTIEK
1850-ca. 1880	REALISME

Voor de spelling van de auteursnamen en voor de geboorte- en sterfjaren van de auteurs werd de Winkler Prins Encarta-encyclopedie 1998 (cd-rom) als primaire bron gevolgd. Voor gegevens die hierin niet voorkomen werd in tweede en derde instantie respectievelijk een beroep gedaan op de (gedrukte) Grote Winkler Prins Encyclopedie (9e druk, 1990-1993) en de Moderne Encyclopedie van de Wereldliteratuur (2e druk, 1980-1984).

De zeven gedichten (één voor elke periode) die in het literatuuroverzicht zijn opgenomen komen uit:

KOMRIJ, Gerrit

De Nederlandse poëzie van de twaalfde tot en met de zestiende eeuw in duizend en enige bladzijden / [samengesteld en ingeleid door] Gerrit Komrij. - 3e dr. - Amsterdam : Bert Bakker, 1994. - 1264 p. - (Bert Bakker Bloemlezing). - ISBN 90-351-1408-6.

KOMRIJ, Gerrit

De Nederlandse poëzie van de zeventiende en achttiende eeuw in duizend en enige gedichten / [samengesteld en ingeleid door] Gerrit Komrij. - 3e dr. - Amsterdam : Bert Bakker, 1996. 1376 p. - (Bert Bakker Bloemlezing). - ISBN 90-351-0359-9.

KOMRIJ, Gerrit

De Nederlandse poëzie van de negentiende en twintigste eeuw in duizend en enige gedichten / [samengesteld en ingeleid door] Gerrit Komrij. - 10e geh. herz. en verm. dr. - Amsterdam : Bert Bakker, 1996. - 1466 p. - (Bert Bakker Bloemlezing). - ISBN 90-351-1753-0.

De opgenomen gedichten beogen geenszins representatief te zijn voor de besproken perioden of auteurs. Ze dienen louter ter verlichting van de eerder droge opsomming van namen, titels en jaartallen. Ze zijn pretentieloos mijn persoonlijke keuze, gemaakt tijdens het urenlange grasduinen door de honderden gedichten in Komrij's bloemlezingen. Het lezen en selecteren ervan behoorde zonder meer tot de aangename bezigheden die met het samenstellen van het onderhavige overzicht gepaard gingen.

Patrick Vanhoucke
tussen Antwerpen en Brussel
6 – 16 april 1998

VROEGE RENAISSANCE (ca. 1550-1605)

Het begin van de renaissance wortelt nog volop in de middeleeuwen en de rederijkerij. Enerzijds ontstond er een nieuwe belangstelling voor de letterkunde van de klassieke oudheid, anderzijds werd de eigen landstaal als drager voor de literaire cultuur steeds belangrijker. De vroegste sporen van de renaissancegedachte vindt men in Italië, in het werk van schrijvers als Dante en Petrarca. In de Nederlanden toont deze ontwikkeling zich in eerste instantie via het bijbels humanisme van Geert Groote (1340-1384) en later het christelijk humanisme van o.a. Erasmus (ca. 1467-1536). Als eerste echte exponent van de literatuur in de vroege renaissance geldt echter Jan van der Noot.

⁰⁰¹ Colijn VAN RIJSSELE (2de helft 15de eeuw-1ste helft 16de eeuw): “*Spiegel der minnen*” (1561, toneel, liefdesgeschiedenis tussen een koopmanszoon en een linnennaaster, oudste burgerlijk drama in de Europese letterkunde, uitgegeven door Coornhert).

⁰⁴² Cornelis VAN GHISTELE (ca. 1510-1573, ook De Mol of Talpa genaamd): vertaling van literatuur uit de klassieke oudheid (1550-1570).

⁰⁵⁶ Dirck Volckertszoon COORNHERT (1522-1590): “*Dolinghe van Ulysse*” (1561, gedicht); “*Zedekunst, dat is wellevens kunste*” (1586, zedenkundig proza).

⁰⁵⁹ Lucas D’HEERE (1534-1584): eerste Nederlandse sonetten (lyriek); “*Den hof en boomgaerd der poë sien*” (1565).

⁰⁶⁷ Jan Baptista VAN DER NOOT (ca. 1539-ca. 1595, ook Jonker Jan genaamd): “*Het theatre ofte toon-neel*” (1564, aanval op de wereldsgezindheid); “*Het bosken*” (1571, renaissancistische lyriekbundel).

SONET

En ist de liefde niet, wat ist dan dat my quelt ?
En ist de liefde ooc, wat mach de liefde wesen ?
Is sy soet ende goet, hoe valt sy hert in desen ?
Is sy quaet, hoe is dan soo suete heur ghewelt ?

Brande ic met mynen danc, hoe ben ic dan ontstelt ?
Ist teghen mynen danc, sal tsuchten my genesen ?
O vreucht van pynen vol, pyne vol vreucht geresen
O droefheyt vol joleyts! o blyschappe verfelt !

Levende door hoe moecht ghy teghen mynen danck
Dus vele over my maer ben ick willens cranck,
My claghende tonrecht, de liefde ick tonrecht blame.

Liefde goet ende quaet, my leet en aenghename,
Gheluck en ongheluck, suer en soet ick ghevule:
Ic suke vryicheyt, en om slaven ick wule.

(Jan Baptista van der Noot)

⁰⁶⁸ Filips van **MARNIX VAN SINT-ALDEGONDE** (1540-1598): “*Den Byencorff der H. Roomsche Kercke*” (1569, bespotting van de katholieke kerk en leer); “*Wilhelmus*” (ca. 1570, geuzen- en propagandalied waarvan de toeschrijving aan Marnix betwist blijft); officiële benoeming tot bijbelvertaler door de Algemene Staten in 1594.

⁰⁷³ **GEUZENLIEDBOEK** (1573, verzameling verzetsliederen tegen de Spaanse onderdrukking).

⁰⁷⁶ Jan **VAN HOUT** (1542-1609): “*Betoog*” (1576); “*Loterij spel*” (1596, eerste modern ernstig rederijkersstuk); “*Der stad Leyden dienstbouc*” (1602, inventaris van het archief van Leiden).

⁰⁷⁷ Carel **MANDER** (1548-1606, ook Karel van Mander genoemd): vertalingen van “*Ilias*” en van Vergilius’ “*Bucolica*” en “*Georgica*” (1597); “*De gulden harpe*” (1599); “*Schilderboeck*” (1604, over de antieke en moderne Italiaanse, Nederlandse en Hoogduitse schilders); “*Olijfbergh ofte poema van den laatsten dagh*” (1609, episch-didactisch gedicht).

⁰⁸¹ Hendrik Laurenszoon **SPIEGEL** (1549-1612, ook Spieghel): “*Twe-spraeck vande Nederduitsche Letterkunst*” (1584, eerste moderne spraakkunst van het Nederlands met voorrede van Coornhert); “*Rederijck-kunst*” (1585); “*Hertspiegel*” (1614, postuum verschenen tegenhanger van Coornherts “*Wellevens kunste*”).

⁰⁸⁴ Roemer Pieterszoon **VISSCHER** (1547-1620, ook wel Pieter Roemer Visscher): “*Sinnepoppen*” (1614, emblemata); voorts volkse poëzie.

RENAISSANCE (1605-1647)

Pas in de eerste helft van de 17de eeuw kwam de renaissance in de Nederlanden echt tot bloei. Behalve de hernieuwde belangstelling voor de klassieke oudheid, waren belangrijke kenmerken van de renaissancekunst het persoonlijk doorleefde, de liefde voor de mens en de schoonheid van de natuur, het individueel beleven van de religie en een uitgesproken gevoel voor vorm en stijl. Met P.C. Hooft bereikt de Nederlandse renaissance haar literaire hoogtepunt.

¹⁰⁰ Adriaen **VALERIUS** (ca. 1575-1625): “*Neder-landtsche Gedenck-clanck, kortelick openbarende de voornaemste geschiedenissen van de seventhien Neder-Landsche Provintien, 't sedert den aenvang der Inlandsche beroerten ende troublen, tot den Iare 1625*” (1626, verzameling geuzenliederen).

¹⁰² Gerbrant Adriaenszoon **BREDERO** (1585-1618): “*De klucht van de koe*” (1612); “*De molenaar*” (1613, klucht); “*Spaanschen Brabander*” (1618); “*Treur-spel van Rodd'rick ende Alphonsus*” (1611); “*Griane*” (1612, treurspel); “*Lucelle*” (1616, treurspel); “*Boertigh, amoneus, en aendachtigh Groot Lied-Boeck*” (1622, postuum).

¹⁰⁵ Jan Baptist **STALPART VAN DER WIELE** (1579-1630): “*'t Hemelryck*” (1621, middeleeuwse voorstelling van de hemel); “*Vrouwelick Cieraet van Sint Agnes*” (1622, vgl. “*Costelick Mal*” van Huygens); “*Roomsche Reys*” (1624, strijdschrift voor de Roomse Kerk); “*Den schat der geestelijcke Lofsangen*” (1634, postuum).

¹⁰⁷ Dirck Rafaëlszoon **CAMPHUYSEN** (1586-1627): “*Stichtelycke rymen*” (1624, ascetische poëzie met mystieke inslag); psalmberijmingen (na 1624).

¹⁰⁹ Justus **DE HARDUYN** (1582-1636, ook Joost de Harduwijn): “*De weerlicke liefden tot Roose-mond*” (1613, sonettencyclus); “*Goddelicke lof-sanghen*” (1620, religieuze lyriek).

T' en is de blondheydt niet van u ghestruyvelt hair,
Ten is u voor-hoofd niet zoo maetigh opgheresen,
Ten is u wind brauw' niet, noch uwen mond ghepresen,
En vierighlijck aenbeen van zoo menigh minnaer;

T'en zijn u lipkens niet, die elcken-een voorwaer
Wonden alst hen ghelieft, en wederom ghenesen;
Ten zijn u deughden niet, noch u bevalligh wesen,
Noch het toov'righ ghelaet dat in u schijnt eenpaer;

T'en zijn u wanghen niet, met purpur-root begoten;
T'en zijn die peerels niet, in uwen mondt ghesloten;
T'en is u taele niet, nochtans als heunigh zoet;

Maer t'ghene dat mijn ieghd' als een bladt comt verdrooghen,
En mijn ionck-iaerigh hert van binnen branden doet,
En is anderssins niet, dan t'raeyssel uwer ooghen.

(Justus de Harduyn, uit: “*De weerlicke liefden tot Roose-mond*”, 1613)

¹¹⁰ Willem Ysbrantzoon **BONTEKOE** (1587-na 1630): “*Journael ofte Gedenckwaerdige Beschrijvinghe van de Oost-Indische reyze*” (1646, postuum verschenen reisverslag).

¹¹¹ Jan Janszoon **STARTER** (ca. 1594-1626): “*Kluchtigh t'samen-gesang van dry personagiën*” (eerste ‘singhede klucht’ of operette); “*t Vermaeck der Jeught*” (1616, liedboek); “*Timbre de Cardone*” en “*Daraïde*” (1618, tragikomedies); “*Friesche lusthof*” (1621, dichtbundel); “*De voorlooper van de Mansfeldische Heldendaden*” (1627, verheerlijking van de graaf van Mansvelt).

¹¹⁴ Pieter Corneliszoon **HOOFT** (1581-1647): “*Achilles en Polyxena*” (1598, klassiek spel met koorzang); “*Theseus ende Ariadne*” (1601, Hoofts opvattingen over de liefde); “*Granida*” (1604, herdersspel); “*Emblemata, amatoria, afbeeldinghen van minne, emblemes d'amour*” (1611, anonieme bundeling van erotische poëzie); “*Geeraerd van Velsen*” (1613, toneelstuk over de soevereiniteit van de Staten van Holland); “*Baeto*” (1617, toneelstuk over de verhoudingen tussen Kerk en Staat); “*Warenar*” (1617, toneel); “*Noodlot*” (1618, gedicht); “*Hendrik de Grote, zijn leven en bedrijf*” (1626, proza); “*Nederlandsche historiën*” (1638, monumentaal historiewerk in 20 boekdelen over de opstand tegen Spanje).

¹¹⁵ Amsterdamse **REDERIJKERSKAMERS** “*De Egelantier*” (devies ‘In liefde bloeiende’; onder leiding van resp. Hooft, Coster en Bredero; bloeiperiode 1615-1616) en “*Het Wit Lavendel*” (zinspreuk ‘Ut levender Jongste’; verzameling van ingeweken zuiderlingen; in 1623 fusie met “*Academie*” en 1632 met “*De Egelantier*”, sindsdien tot 1637 als “*Amsterdamsche Kamer*”).

¹¹⁸ Daniël **HEINSIUS** (1580-1655, ps. Theocritus à Ganda): belangrijk promotor van het gebruik van het Nederlands in de kunst (literatuur); *“Auriacus sive libertas saucia”* (1602, treurspel over de moord op Willem van Oranje); *“Nederduytsche poemata”* (1616, dichtbundel met strijdliederen tegen Spanje, minnedichten, emblemata); *“Herodes infanticida”* (1632, treurspel).

¹¹⁹ Jacob **CATS** (1577-1660): *“Sinne- en minnebeelden”* (1618, emblemata); *“Houwelinck”* (1625, moralistisch werk over alle aspecten van het huwelijk); *“’s Werelts begin, midden, eynde besloten in den trouwingh”* (1637, over liefde en huwelijk, vervolg op *“Houwelinck”*); *“Ouderdom, buytenleven en hofgedachten”* (1656, autobiografisch); *“Tachtighjarigh leven”* (1657, autobiografisch); *“Twee en tachtigh-jarigh leven”* (1659, autobiografisch).

¹²¹ Jacobus **REVIUS** (1586-1658, ook wel Reefsens): bekendste revisor van de Statenbijbel; *“Over-IJsselsche Sangen en Dichten”* (1630); *“Op het vergaen vant Spaensche Schip genaemt den Heyligen Geest”*; *“Twee-sprake tusschen God en de Mensche”*; *“Zonde-Schuld”* (sonnet); *“’t Groene hout”* (gedicht).

¹²² Maria **TESSELSCHADE** (1594-1649, = Maria Roemersdochter Visscher): *“Onderscheyt tusschen een wilde en een tamme Zanghster”* (gedicht); Tesselschade is vooral belangrijk omwille van haar organiserende rol in de “Muiderkring”, de literaire bijeenkomsten die in het Muiderslot gehouden werden.

¹²⁷ Johan **VAN HEEMSKERCK** (1597-1656): *“Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia”* (1637, ‘roman’ als nieuw genre).

¹³⁷ **STATENBIJBEL** (1637, belangrijke invloed van Marnix van Sint-Aldegonde).

BAROK (1647-1669)

De barok vertoont nog heel wat aspecten van de renaissance en is er dan ook de voortzetting van. Nochtans doen een aantal nieuwe elementen hun intrede. De aandacht voor het aardse concentreert zich in een uitgesproken sensualiteit. Daar tegenover staat het besef dat de mens eigenlijk broos en kwetsbaar is en de wereld vergankelijk. De beteugeling van deze tegenstelling tussen roekeloosheid en melancholie door de rede mondt uiteindelijk in het classicisme uit.

¹³³ Joost **VAN DEN VONDEL** (1587-1679): *“Schriftuerlyck bruylofts reffereijn”* (1605, debuutgedicht); *“Op het twaelfjarighe bestandt der Vereenigde Nederlanden”* (1609, sonnet); *“Het Pascha”* (1610, tragikomisch toneel); *“Hierusalem verwoest”* (1620, dramatisch toneel); *“Lof der zeevaert”* (1623); *“Palamedes of vermoorde onnoselheit”* (1625, hekeldicht); *“Lykklaght over Ernest Kazimir”* (1632, dodenklacht); *“Lykklaght aan het vrouwekoor”* (1635, dodenklacht); *“Gysbrecht van Aemstel”* (1637, toneel); *“Elektra”* (1639, bewerking van het stuk van Sophocles); *“Maeghden”* (1639); *“Peter en Pauwels”* (1641, na bekering tot katholicisme); *“Maria Stuart”* (1646); *“Lucifer”* (1654).

¹³⁸ Jeremias **DE DECKER** (1609-1666): *“Gedichten”* (1656, 1659 en 1726, bevat als bekendste voorbeeld van barokliteratuur *“Goede Vrijdagh, ofte het Lyden onzes Heeren Jezus Christus”*).

¹⁴⁰ Adriaen **POIRTERS** (1605-1674): hagiografieën, moraliserende literatuur, emblemata en poëzie; “*Ydelheydt des wereldts*” (1644).

De liefde is een dertel kindt,
Dat met een doecxken staet verblindt,
Den Tijd die aen sijn sijde staet,
Die pluyst den doeck van draet tot draet,
En als sijn ooghen open gaen,
Dan seyt hy; Wat heb ick ghedaen ?

(Adriaen Poirters, uit: “*Ydelheydt des wereldts*”, 1644)

¹⁴² Constantijn **HUYGENS** (1596-1687): “*Batava tempe, dat is ‘t Voorhout van ‘s-Gravenhage*” (1621, lofdicht op Den Haag); “*Costelick mal*” (1622, hekeldicht op de mode); “*Otia of ledighe uren*” (1625, bundeling van “*Zedeprinten*” en “*Stedestemmen*”); “*Oogentroost*” (1647, moraliserend toneel); “*Hofwijck*” (1653, hofdicht); “*Trijntje Cornelis*” (1653, klucht); “*Cluyswerck*” (1683, autobiografie).

¹⁵³ Willem Godschalk **VAN FOCQUENBROCH** (1630-na 1674, bijgenaamd ‘Fock’): eerste Nederlandse auteur van de burleske (travestieën); “*Op een pijp, die ik niet aan kon houwen*” (sonnet); “*De min in ‘t Lazarushuys*” (blijspel); voorts vertalingen van Scarron, o.a. “*Typhon of de Reuzenstryd*” (1644, vert. van “*Typhon ou la Gigantomachie*”).

CLASSICISME EN VERLICHTING (1669-1766)

In het classicisme krijgt de navolging van het klassieke schoonheidsideaal (renaissance) een rationele basis. De esthetiek van de kunst wordt door formele regels bepaald. De rede wordt de toetssteen van het hele menselijke handelen en de Verlichtingsgedachte zette zich in voor de individuele vrijheid en emancipatie van de mens. Alhoewel de Nederlanden inhoudelijk nauwelijks tot de Verlichting hebben bijgedragen (behalve dan misschien via een humanist als Erasmus), zorgden zij wel voor een ruime verspreiding van de Verlichtingsidee via de drukpers, tijdschriften en genootschappen.

¹⁵⁶ Lodewijk **MEYER** (1629-1681): stichting van het genootschap “*Nil Volentibus Arduum*” (1669, = niets is onoverkomelijk voor hen die willen) met Andries Pels (1631-1681) en Johannes Bouwmeester, naar het voorbeeld van de Académie Française.

¹⁷⁹ Hendrik **SMEEKS** (ca. 1638-1721, ook wel Smeeke[n]s): “*Beschryvinge van het magtig koningryk Krinke Kesmes*” (1708, utopische roman of imaginair reisverhaal, vgl. “*Robinson Crusoe*” van Daniel Defoe uit 1719).

¹⁸¹ Jan **LUYKEN** (1649-1712, ook Luiken): “*Duytse lier*” (1671, gedichten); “*Jezus en de ziel*” (1678, eerste dichtbundel na bekering).

¹⁸² Michiel **DE SWAEN** (1654-1707): “*Neder-duitsche digtkonde of rijm-konst*” (traktaat); “*De gecroonde Leersse*” (1694, blijspel).

¹⁸³ Lucas **ROTGANS** (1653-1710): “*Wilhem de Derde*” (1698-1700, profaan epos in 9000 verzen); “*Eneas en Turnus*” (1705, toneel); “*Boerekermis*” (1708, boertig heldendicht); “*Scilla*” (1709, toneel).

¹⁹² Jan Baptista **WELLEKENS** (1658-1726): “*Dichtlievende uitspanningen*” (1710, gedichten); “*Aminta*” (1715, vertaling van Tasso’s gelijknamige herdersdicht).

²¹⁰ Justus **VAN EFFEN** (1684-1735): “*Thijsbuurs Os*” (aanzet tot novelle); “*Geertje Lievens*” (aanzet tot novelle); “*Burgervrijage*” (eerste complete novelle); “*De Hollandsche Spectator*” (1731-1735, een van de eerste Nederlandstalige weekbladen in navolging van de Engelse tijdschriften “*The Tatler*” en “*The Spectator*”, nadruk op het historische vlak, literair niet van groot belang).

²¹¹ Hubert Korneliszoon **POOT** (1689-1733): “*Het groot natuur- en zedekundig werelttoneel*” (emblematische historische encyclopedie van natuurkundige, ethische en esthetische begrippen in drie delen); “*Mengeldichten*” (1716); “*Gedichten*” (1722); Poot hoort wat zijn werk betreft eerder nog in de renaissance thuis.

²¹² Jacob Campo **WEYERMAN** (1677-1747): “*Het vermakelijke wagenpraatje*”; “*Amsterdamschen Hermes*” (1722-1723).

²²⁰ Pieter **LANGENDIJK** (1683-1756): “*Don Quichot op de bruiloft van Kamacho*” (1711, klucht); “*Het wederzijds huwelijksbedrog*” (1714, toneel); “*Krelis Louwen of Alexander de Grootte op het poëetenmaal*” (1715, blijspel); “*Spiegel der vaderlandsche kooplieden*” (postuum voltooid zedenspel).

VRAAG

Zyns naastens goed begeeren,
Te woekeren en te scheeren,
Te zorgen voor zyn pens,
Nooit voor zyn evenmensch;
Op 't huisgezin te graauwen,
Een armen toe te snaauwen;
Maar driemaal daags te kerk
Is dat geen Christlyk werk ?

(Pieter Langendijk, uit: “*Gedichten. Vierde en laatste deel*”, 1760)

²²⁵ Arnold **HOOGVLIET** (1687-1763): “*Abraham de Aartsvader*” (1727, episch bijbels gedicht).”

²³⁰ Jan Harmenszoon **DE MARRE** (1696-1763): “*Marcus Curtius*” (1734, treurspel); “*Jacoba van Beieren*” (1736, treurspel).

²³⁷ Balthazar **HUYDECOPER** (1695-1778): “*Proeve van Taal- en Dichtkunde*” (1759-1762, kritiek op het taalgebruik van Vondel); “*De triompheerende standvastigheid of verydelde wraakzucht*” (1717, treurspel); “*Achilles*” (1719, treurspel); “*Arzases of 't edelmoedig verraad*” (1722, treurspel).

²³⁹ Willem VAN HAREN (1710-1768): “*Leonidas*” (liierzang); “*Gevallen van Friso, Koning der Gangariden en Prasiaten*” (1738, dichtwerken); “*Friso*” (1741, heldendicht); voorts psalmberijmingen.

²⁴⁶ Onno Zwier VAN HAREN (1713-1779): “*Agon, Sulthan van Bantam*” (1769, ‘historisch’ toneelstuk over de strijd van de sultan van Bantam tegen de Hollanders); “*Aan het vaderland*” (1769, eerste twintig zangen van het gedicht “*De Geusen*”); “*Willem de Eerste*” (1773, toneel over de moordaanslag op de prins); “*Pietje en Agnietje of de doos van Pandorra*” (1778, gelegenheidsblijspel).

²⁷³ Bloeiperiode van de **DICHTGENOOTSCHAPPEN** (1765-1780): de bedoeling van deze genootschappen was, om ingeleverde werken op hun waarde te beoordelen. In de praktijk richtte deze beoordeling zich doorgaans op vormelijke aspecten zoals spelling, grammatica en versvorm. De inhoudelijke (kunstzinnige) eisen kwamen zelden ter sprake. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de meeste grote schrijvers uit de 18de eeuw geen lid van een genootschap waren.

²⁷⁵ Hieronymus VAN ALPHEN (1746-1803): eertijds zeer succesvolle kinderliteratuur (gedichten, gebaseerd op Duitse voorbeelden en geïnspireerd door de pedagogische verlichtingsfilosofie van J.J. Rousseau’s “*Emile*”); “*Proeve van kleine Gedigten voor Kinderen*” (1778, met het bekende “*Jantje zag eens pruimen hangen*”).

PREROMANTIEK (1766-1825)

Aan het einde van de Verlichting zette de jonge generatie zich af tegen de burgerij en het rationalisme dat daarmee vereenzelvigd werd. De fantasie wint het van de strikte regelgeving, de emoties van de rede. Het besef dat elke tijd zijn eigen waarde heeft leidt tot een historische bewustwording en uiteindelijk tot het nationalisme: de ontdekking van volk en natie.

²⁷¹ Jan-Baptist Chrysostomus VERLOOY (1746-1797): “*Verhandeling op d’onacht der Moederlijke tael in de Nederlanden*” (1788, aanklacht tegen de teloorgang van de volkstaal); voorloper van Conscience en de Vlaamse Beweging.

²⁷² Jacobus BELLAMY (1757-1786): “*Gezangen mijner jeugd*” (1782, anonieme liefdesgedichten); “*Vaderlandsche gezangen van Zelandus*” (1783, politieke gedichten); “*De poëtische Spectator*” (1784, kritisch tijdschrift); “*Gezangen*” (1785).

²⁷³ Betje WOLFF (1738-1804) en Agatha (ook wel Aagje) DEKEN (1741-1804): “*De historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*” (1782, brievenroman); “*Historie van den Heer Willem Leevend*” (1785); “*Brieven van Abraham Blankaart*” (1787); “*Wandelingen door Bourgogne*” (1789, in versvorm); “*Historie van mejuffrouw Cornelia Wildschut*” (1796).

²⁷⁴ Willem Frans Gommaar VERHOEVEN (1738-1809): “*Oordeelkundige verhandelingen*” (1780); “*Belgiade*” (1809, heldendicht).

²⁸⁴ Elisabeth Maria POST (1755-1812): “*Het land, in brieven*” (1788, verheerlijking van het landleven); “*Voor eenzaam*” (1789, proza en poëzie); “*Reinhart, of natuur en godsdienst*” (1792, natuurbeschrijving in romanvorm van Nederlandse kolonies in Zuid-Amerika); “*Gezangen der liefde*” (1794).

²⁸⁹ Rhijnvis **FEITH** (1753-1824): “*Themire*” (kort proza); “*Alphin*” (idem); “*Selinde*” (idem); “*De hermiet*” (idem); “*Alrik en Aspasia*” (1782, ‘romance’ als nieuw genre); “*Colma*” (1782); “*Julia*” (1783, roman geïnspireerd door Goethes “*Leiden des jungen Werthers*”); “*Ferdinand en Constantia*” (1785, roman); “*Het graf*” (1792, leerdicht); “*Ines de Castro*” (1793, treurspel); “*Oden en gedichten*” (1797, bundel).

²⁹⁴ Willem **BILDERDIJK** (1756-1831): “*Mijn verlustiging*” (1781, erotische gedichten); “*Bloemtjens*” (1785, gedichten); verschillende ‘romances’ (voor 1795); “*Odilde*” (1808, gedichten); “*Kunst der Poëzy*” (1809); “*Lises Schim*” (1809, gedicht); “*De geestenwereld*” (1811).

²⁹⁷ Karel **BROECKAERT** (1767-1826): “*Dagelyks nieuws van Vader Roeland pendant van Pere Du Chene*” (1792, naar het voorbeeld van het opruiende blad “*Le Père Duchesne*”); “*De sysse-panne ofte den estaminé der ouderlingen*” (1795-1798, spectatoriale literatuur); “*Jellen en Mietje*” (1811, eerste Vlaamse prozanovelle).

³⁰⁴ Anthony Christiaan Winand **STARING** (1767-1840): “*Werken*” (1783, eerste gedichten); “*Mijne eerste proeven in poëzij*” (1786); “*Dichtoeffening*” (1791); “*Nieuwe gedichten*” (1827); “*Winterloof*” (1832, gedichten); “*Jaromir*” (vertelling).

³¹⁸ Hendrik **TOLLENS** (1780-1856): “*Sentimenteele gedichten en geschriften*” (1799); “*De Hoekschen en de Kabeljauwschen*” (1806, treurspel); “*Gedichten*” (1808); “*Wien Neêrlandsch bloed*” (1817, vaderlandse romance); “*Tafereel van de overwintering der Hollanders op Nova Zembla*” (1819, gedicht).

IN HET ALBUM VAN MR. S. IPZ. WISELIUS

Zie hier mijn schrift, mijn beeld. Gij vraagt ze: ik geef u beiden;
Neem, neem mijn hart er bij: ik voeg die allen zaam,
En geef ik ooit u 't recht om hen vaneen te scheiden,
Verscheur mijn beeld, vergeet mijn naam.

(Hendrik Tollens, uit: “*Gezamenlijke dichtwerken*”, 1871)

³²⁹ Isaac **DA COSTA** (1798-1860): “*De Perzen*” (1816, vertaling van een werk van Aischylos); “*Prometheus*” (1818, vertaling); “*Bezwaren tegen den geest der eeuw*” (1823); “*Hagar*” (1847, beschrijvend-episch gedicht).

ROMANTIEK (1825-1850)

Bij het begin van de 19de eeuw bestonden Verlichting en romantiek naast elkaar. Ook in de romantiek bleef men zich op de idealen van de klassieke oudheid richten. Tegenover het individualisme van de Verlichting plaatste de romantiek het collectivisme. De belangstelling voor het eigen volk en verleden uit zich in de literatuur vooral in het genre van de historische roman. In Vlaanderen werd een verhoogde interesse voor de eigen taal- en letterkunde de aanzet tot de Vlaamse Beweging.

³²⁰ Jan Frans **WILLEMS** (1793-1846): ‘vader van de Vlaamse Beweging’; “*Aen de Belgen*” (1818, gedicht); “*Verhandeling over de Nederduytsche Tael- en Letterkunde, opzigtelyk de zuydelijke provintiën der Nederlanden*” (1819-1824).

³²² Aernout **DROST** (1810-1834): “*Hermingard van de Eikenterpen*” (1832, eerste historische roman die als kunstwerk van betekenis was); medestichter van de tijdschriften “*De Muzen*” (1834) en “*De Gids*” (1837); “*De burgtgeesten*” (eigentijdse roman, postuum uitgegeven als “*De augustusdagen*”).

³²⁶ Jacobus **GEEL** (1789-1862): “*Het proza*” (1830, betoog ter promotie van het proza als genre); “*Gesprek op een Leidschen buitensingel over poëzij en arbeid*” (1835); “*Onderzoek en phantasie*” (1838, verzameling opstellen); sterke invloed op Potgieter en “*De Gids*”.

³²⁷ Karel Lodewijk **LEDEGANCK** (1805-1847): “*De drie zustersteden*” (1846, gedicht over het grootse verleden van Antwerpen, Brugge en Gent).

³³⁰ Jan Frederik **OLTMANS** (1806-1854, ps. J. van den Hage): “*Het slot Loevestein in 1570*” (1834, historische roman waarin de romantiek primeert); “*De schaapherder*” (1838, historische roman).

³³⁵ Jacob **VAN LENNEP** (1802-1868): “*Nederlandsche legenden*” (1831, berijmde verhalen); “*De pleegzoon*” (1833, historische roman over de tijd van prins Maurits); “*De roos van Dekama*” (1836, historische roman over de tijd van graaf Willem IV); “*Ferdinand Huyck*” (1840, ‘historische’ roman over de 18de eeuw); “*Elisabeth Musch*” (1850); “*De lotgevallen van Klaasje Zevenster*” (1865).

AAN EEN ROOSJE

Zachtgekleurde lentebloesem,
Die Selindes borstjes kust,
Die zo mollig op haar boezem
Tussen donzen peulen rust !
Aartig roosje, vers ontloken,
Ware uw zalig lot het mijn',
Lag ik ook zo neergedoken
Tussen 't dubbel halssatijn,
'k Lei geenszins als gij bewustloos
't Hangend hoofdje stil op zij;
Nee, 'k bekeek, nieuwsgierig, rustloos,
Heel de omtrek van nabij.

'k Zou, door hete zucht gedreven,
 Aan die borsten, blank en mals,
 Duizend, duizend kusjens geven,
 'k Zoende schouders, nek en hals.
 'k Zoude ook samen vergelijken
 Die twee bollen, wit en rond:
 Zien, of deez' voor die moest wijken,
 Of er onderscheid bestond,
 Wie met blauwer aders praalde,
 Wie de blankste tint bezat,
 Wie de meeste veerkracht haalde
 Wie de roodste bezie had.
 'k Zou dan trachten op te sporen
 Waar de holle weg ons leidt
 Die gelijk een diepe voren
 De ene bol van d'andre scheidt,
 Die stilzwijgend schijnt te wenken,
 Lager vindt ge rijker schat
 Dan gij immer uit kost denken,
 Dan een sterv'ling ooit bezat.
 'k Nam dat pad, van lust doorprikkeld
 Tot die schat mijne ogen trof
 En 't geheim mij werd ontwikkeld
 Binnen Cypris' rozenhof.

(Jacob van Lennep, ongebundeld)

³⁴² Everhardus Johannes **POTGIETER** (1808-1875): eerste publicaties in het tijdschrift “Apollo” (1828); redacteur bij “*De Gids*” van 1837-1865 (gesticht door Drost en Heye, 1837); “*Lief en leed in het Gooi*” (1839); “*Liedekens van Bontekoe*” (1840); “*Jan, Jannetje en hun jongste kind*” (1842, over het verval van Holland); “*'t Is maar een pennelikker*” (1842, humoristisch proza); “*Hoe het weeuwtje uit het hof van Holland gevrijd werd*” (1843, novelle); “*Het Rijks-museum te Amsterdam*” (1844); “*Florence*” (ca. 1865); “*Gedroomd paardrijden*” (ca. 1873).

³⁴⁸ Hendrik **CONSCIENCE** (1812-1883): “*In 't wonderjaer*” (1837, over de beeldenstorm van 1566); “*De leeuw van Vlaanderen of de slag der gulden sporen*” (1838); “*Jacob van Artevelde*” (1849); “*De loteling*” (1850); “*Baes Gansendonck*” (1850); “*Geld en adel*” (1881).

³⁵⁴ Jan Jacob Lodewijk **TEN KATE** (1819-1889): “*Gedichten*” (1836); “*De dood van Ahasverus*” (1837, gedicht); “*Ahasverus op den Grimsel*” (1839, uitgebreide versie van “*De dood...*”); “*Maria Magdalena*” (1836-1841, bijbels verhaal).

³⁵⁵ Josephus Albertus **ALBERDINGK THIJM** (1820-1889): debuteert als romantisch dichter in de jaren '40; “*De organist van den Dom*” (1849); “*Geertruide van Oosten*” (1853); stichting van de “*Volks-almanak voor Nederlandsche katholieken*” (1852-1889); oprichting van het tijdschrift “*Dietsche Warande*” (1855); “*Portretten van Joost van den Vondel*” (1876).

³⁵⁹ Nicolaas **BEETS** (1814-1903, ps. Hildebrand): “*Jose*” (1834, romantisch verhaal in dichtvorm); “*Guy de Vlaming*” (1837, berijmd verhaal).

³⁶⁵ Guido **GEZELLE** (1830-1899): “*Dichtoefeningen*” (1858); “*Kerkhofblommen*” (1858); “*Gedichten, gezangen en gebeden*” (1862); “*Liederen, eerdichten en reliqua*” (1880); “*Tijdkrans*” (1893, verzamelde gedichten uit de jaren tachtig en negentig); “*Rijmsnoer*” (1897); “*Laatste verzen*” (1901, postuum).

³⁶⁶ François **HAVERSCHMIDT** (1835-1894, ps. Piet Paaltjens): “*Snikken en grimlachjes; Academische poëzie van Piet Paaltjens*” (1867).

³⁶⁸ Albrecht **RODENBACH** (1856-1880): grote invloed op de Vlaamse studentenbeweging; “*Lied der Vlaamse zonen*” (1875); “*Gudrun*” (1878, drama); voorts gedichten.

REALISME (1850-ca. 1880)

Het realisme is een stroming die als vanzelfsprekend uit de romantiek voortkwam en gekenmerkt wordt door een grote behoefte om de werkelijkheid (tot in de details) objectief weer te geven. De invloed van de positieve wetenschappen, met name van de biologie en de evolutietheorie van Darwin, is in deze trend onmiskenbaar aanwezig. Aan het einde van de 19de eeuw zal het realisme zich uiteindelijk tot het naturalisme ontwikkelen.

³³³ Gerrit **VAN DER LINDE** Janszoon (1808-1858, ps. De Schoolmeester): “*De gedigten vanden Schoolmeester*” (humor); “*Mengelpoëzij*”.

BRIEF UIT ENGELAND

**‘Als somtijds de boze lusten van het vlees je mochten kwellen
zou ik je maar raden om je weet wel wat ik meen tot in Holland uit te stellen
want de Engelse hoeren zal niemand je recommanderen
Ze liggen net als bevroren monumenten in de veren
En om te maken dat een Engelse hoervrouw onder het naaien een beetje leeft
Zou je er een andere onder moeten leggen die de hik heeft.’**

(Gerrit van der Linde, uit: “*Waarde van Lennep*”, 1977)

³⁴⁵ Petrus Augustus **DE GENESTET** (1829-1861): “*Eerste gedichten*” (1851); “*Leekedichtjes*” (1860); “*Laatste der eerste*” (1861, gedichten).

³⁴⁹ Anna Louise Geertruida **BOSBOOM-TOUSSAINT** (1812-1886): “*Almagro*” (1837, novelle); “*De echtgenooten van Turin*” (1839); “*De graaf van Devonshire*” (1838, roman); *Leycester-cyclus* (1846-1855, historische roman in drie delen); “*Mejonkvrouwe de Mauléon*” (1847, psychologische roman), “*Graaf Pepoli*” (1860); “*Majoor Frans*” (1874, psychologische roman).

³⁵⁰ Johannes **KNEPPELHOUT** (1814-1885, ps. Klikspaan): “*Studententypen*” (1841); “*Studentenleven*” (1844); “*Dodendienst*”, “*Waanzinnig Truken*” en “*Spel*” (1846, gebundeld door Busken Huet als “*Verhalen*”); “*Een beroemde knaap*” (1875, autobiografie).

³⁵³ Eduard **DOUWES DEKKER** (1820-1887, ps. Multatuli): “*Losse bladen uit het dagboek van een oud’ man*” (1841-1845, geschreven in Batavia); “*Max Havelaar of de koffyveilingen der Nederlandsche Handelsmaatschappij door Multatuli*” (1860); “*Minnebrieven*” (1861); “*Ideën*” (1862, bevat o.a. de “*Geschiedenis van Woutertje Pieterse*”); “*Vorstenschool*” (1872, toneel).

³⁵⁵ Rosalie **LOVELING** (1834-1875): “*Gedichten*” (1870, samen met haar zuster Virginie); “*Meester Huyghe*” (ca. 1874, novelle).

³⁵⁶ Anton **BERGMANN** (1835-1874, ps. Tony): “*Philips van Marnix van St.-Aldegonde*”; “*Plundering der hoofdkerk van Lier*”; “*Geschiedenis der stad Lier*”; “*Reisnovellen van de Rijn*” (1870); “*Ernest Staes*” (1874, proza).

³⁵⁷ Conrad **BUSKEN HUET** (1826-1886): vast medewerker van “*De Gids*” (1862-1865); studie over Hooft en Cats (1862); “*Lidewyde*” (1868, roman); “*Litterarische fantasiën en kritieken*” (1868); “*Robert Bruce’s leerjaren*” (1875, familieroman); “*Jozefine*” (1878, inleiding tot voornoemde familieroman); “*Het land van Rembrand*” (1882-1884, 3 delen); medewerking aan de tijdschriften “*Nederland*” en “*De Nieuwe Gids*”.

³⁵⁹ Nicolaas **BEETS** (1814-1903, ps. Hildebrand): “*Camera Obscura*” (1839, beschouwd als doorbraak van het realisme in de Nederlandse literatuur).

³⁶⁴ Allard **PIERSON** (1831-1896): medewerking aan “*De Gids*” (1872-1886); “*Historische idealen*” (vergelijking van de vijf grote Europese godsdiensten); “*Een pastory in den vreemde*” (1857, als “*Intimis*” herdrukt); “*Adriaan de Mérial*” (1868, roman); “*Israël, Hellas*” (1887-1893); “*Johannes Kalvijn*” (1881-1891); “*Oudere tijdgenoten*” (1888, verzameling van opstellen gepubliceerd in “*De Gids*”).

³⁸⁰ Virginie **LOVELING** (1836-1923): “*Gedichten*” (1870, samen met haar zuster Rosalie); “*Meester Neirinck*” (novelle), “*Een dure eed*” (1890, roman); “*De twistappel*” (1904, roman).